

ŠTRUKTURALIZMUS REDIVIVUS (Situácia v 60-tych rokoch 20. storočia)

VLADIMÍR BAKOŠ, Filozofický ústav SAV, Bratislava

BAKOŠ, V.: Structuralism Redivivus (Situation in the 1960s)
FILOZOFIA 60, 2005, No 10, p. 746

Structuralism took part in the efforts to revive intellectual development in the former Czecho-Slovakia in the 1960s as an efficient methodological instrument, a scientific meta-theory, as well as an innovation in the field of philosophical theory (e.g. the structurology of I. Hrušovský). Open discussions were focused on the questions such as the relation between methodology and philosophy, system and structure, system and development, problem of the connection of synchronicity and diachronicity, the role of the subject, etc. Czecho-Slovak school applied the dynamic aspect of the structure as a dynamic whole. This school came up with its own concept of dialectical structuralism, specific and different from French conceptual-instrumental model of structuralism.

„Veda nežije ustáľovaním právd, ale prekonávaním omylov.“

(Boris Eichenbaum)

Návrat ako východisko z krízy. Najschodnejšou cestou, ako vybrádnúť z metodologickej konfúznosti marx-leninskej paradigmy, zo slepej uličky, do ktorej priviedol spoločenské vedy rigidný apriorizmus a schematický dogmatizmus 50-tych rokov minulého storočia, sa ukazoval návrat k prepracovanejšiemu teoretickému aparátu starších paradigiem prezentných v slovenskej vede. Šesťdesiate roky sa niesli v znamení programových tendencií nadviazať na vedecký odkaz domácej štrukturalistickej školy, pokusov o oficiálne znovunavrátanie štrukturalizmu do vedeckého diskurzu, ale aj o jeho metodologickú regeneráciu a možné prehlbovanie ako na úrovni „mikro-systémov“, tak na úrovni všeobecnej filozofickej teórie. Súčasťou tohto pohybu bolo oživenie záujmu o štrukturalizmus ako svojbytnú vedeckú tradíciu u nás, cieľom bolo zároveň revitalizovať jeho podnety v našich podmienkach, pričom rozpätie týchto aktivít bolo rozsiahle – od vnesenia tejto témy ako historického fenoménu až po snahu obnoviť účinnosť prvkov tejto metodológie ako súčasti viacerých vedeckých disciplín (napr. jazykovedy, literárnej vedy, etnografie a pod.).

Štrukturalizmus sa však musel prezentovať vnútri oficiálne kodifikovanej vedeckej paradigmy, t. j. jeho prvky sa museli „nenápadne“ zakomponovať do jednotlivých vied a predstavovať ako organická súčasť marxistického diskurzu. Táto intencia zladíť premisy exaktnej analytickej vedeckosti s inštrukciami oficiálneho marxizmu sa neobišla bez vnútorných rozporov a paradoxov (prítom tu boli aj niektoré styčné body v akceptácii teorém dialektiky a materialistického historizmu), ale aj vonkajších prekážok. To, že dogmatici a iní ostrážito dozerali na „čistotu“ marx-leninského uč-

nia, a preto chceli „demaskovať“ takéto rafinované pokusy „prepašovať“ štrukturalistické princípy a metodologické postupy do teórie i vied, netreba osobitne zdôrazňovať. Pokusy o návrat štrukturalizmu do domáceho teoretického myslenia nezostali tak bez negatívnej odozvy v oficiálnych inštitucionalizovaných marx-leninských spoločenských vedách, ako to artikulovali ich ideológovia či už na Slovensku (J. Rozner napríklad uznával štrukturalizmus nanajvýš ako „akúsi okľuku na ceste k marxizmu“; ([26], 64)), alebo v Čechách, kde sa ešte v 60-tych rokoch vyskytol pokus „zúčtovať“ s formalizmom a štrukturalizmom v literárnej vede [31]. Možnosť integrácie štrukturalizmu do marxizmu sa popierala. Osobitne sa mu vytykala absencia, ba popieranie údajne kľúčového významu marxistického sociologizmu. Základnou intenciou bolo diskreditovať túto vedeckú školu a zdôrazniť zásadnú nezlučiteľnosť štrukturalistického spôsobu myslenia s dialektikou (Štoll preto popieral možnosť zblížovania štrukturalizmu s marxizmom či už v 30. a 40. rokoch, alebo neskôr v 60. rokoch), pretože jeho vývoj údajne znamenal iba prechod od nezahaleného idealizmu k idealizmu zamaskovanému. S takouto hrubo skresľujúcou kritikou (napr. s hodnotením R. Jakobsona) otvorene polemizovali prívrženci pražskej školy (napr. F. Vodička, resp. M. Červenka). Pokusy rehabilitovať štrukturalistickú vedeckú metódu silneli v priebehu 60-tych rokov aj na Slovensku (osobitne v literárnej vede).

Prostriedok metodologickej obrody. Revitalizácia štrukturalizmu ukazovala nové široké možnosti objektívnejšieho vedeckého skúmania. Proti metodologickému eklekticismu, pozitivistickému faktografizmu i kvázi-duchovnému psychologizmu či esejistickému impresionizmu získavala opätovné pozície scientistická škola, cieľavedomo obnovujúca teoreticko-metodologické zásady štrukturalizmu. Zásluhou tohto „revivalu“ sa znova zdôraznil význam vedeckej metodológie, metodologickej pripravenosti vedcov, ich teoretickej vyspelosti ako základných predpokladov vedeckej objektivity. Táto teoreticko-metodologická náročnosť štrukturalizmu nekonvenovala nielen mnohým tým, ktorí sa bránili novým podnetom, pohodlnícky zotrvali pri zabehaných návykoch, či si dokonca „voľkali“ v schematizme a nenáročnosti dogmatického marxizmu ako údajného všeobecného základu vied, ale vadila aj tým, pre ktorých bol štrukturalizmus stelesnením „umŕtvovania“ skutočnosti (predmetu skúmania), ako aj „nenahradiťnej“ tvorivosti autora (bádateľa či kritika a esejistu); poznamenajme, že stúpenci intuitivizmu rôzneho druhu a stupňa (napr. subjektivistických osobných interpretácií) mali otvorené dvere aj za socializmu, pokiaľ boli dostatočne ideologicko-politicky konformní. Štrukturalizmus mal však predovšetkým podporiť či obnoviť úsilie o metodologickú integráciu racionálne motivovaných vedeckých výskumov vo viacerých spoločenskovedných oblastiach.

Štrukturalizmus sa vo svojej „klasickej“ etape (v 30. a 40. rokoch minulého storočia) voči antipodickým intelektuálnym smerom vymedzoval ako antipsychologizmus, antišpekulatívizmus. Sústredil sa napr. v literárnej vede a estetike na skúmanie umeleckých diel *sui generis*, a predovšetkým na podrobnú analýzu formálnej výstavby diela. Do centra tak postavili štrukturalisti analýzu diela namiesto osobnosti (tvorca), ako to bolo v prípade predchádzajúceho duchovedne orientovaného skúmania

literatúry a umenia, resp. v pozitivistickej škole, kde sa kládol dôraz na vonkajšie (sociálne, ideové) súvislosti či determinanty. Štrukturalizmus tak pokračoval v intenciách antipsychologizmu modernej vedy.

Hľadanie koexistencie. V prostredí protežovaného marxizmu musel štrukturalizmus tentoraz čeliť prehnatému sociologizmu a historizmu (ak nateraz ponecháme bokom pretrvávajúci tlak na ideologizáciu spoločenských vied). V tomto prostredí dominujúcej marx-leninskej paradigmy však štrukturalizmus musel hľadať cestu koexistencie, ale tentoraz inú, než akú zvolili štrukturalisti na čele s Janom Mukařovským začiatkom 50-tych rokov, keď sa úplne zriekli vlastnej vedeckej školy ([21], resp. [3]). Pripomeňme, že potom, čo sa prihlásili k marx-leninskej estetike, nevybočujúc z limitov danej doby, prišlo v ich myšlienkovvej tvorbe k neorganickej ruptúre. Štrukturalisti (teraz už bývalí) nielen že zmenili metódu vlastnej vedeckej práce, ale tento obrat dovŕšili vlastnou sebakritikou. K „demaskovaniu“ nepriateľského štrukturalizmu prispeli priamo oni samotní; odvolanie štrukturalistických téz „znamenalo na dlhú dobu prerušenie jakéhokoli analytického bádání v oblasti estetiky, literárnej vedy a ďalších umelckovédnych disciplín“ ([17], 332).

Od polovice 50-tych rokov a naplno v rokoch 60-tych bývalí štrukturalisti volili spôsob postupného návratu k vlastným východiskám a súčasne zdôrazňovali potrebu zosúladiť štrukturalistických (napr. imanentno-estetických, literárnovedných) postupov so sociologickými a historickými prístupmi (absenciu ktorých im predtým vyčítala dogmatická kritika). Išlo o zohľadnenie širších súvislostí skúmaných oblastí skutočnosti, t. j. o skúmanie javov nielen v ich jedinečnosti a autonómnosti, ale aj v ich komplexnosti, zložitosti a bohatosti vzťahov v snahe synteticky integrovať všetky aspekty prístupu ku skutočnosti. Znamenalo to vedomé prekonávanie určitého počiatočného redukcionizmu. Zatiaľčo predtým sa jednotlivé prístupy vylučovali, vzájomne popierali či absolutizovali, teraz sa hľadalo rozšírenie zorných uhl'ov pohľadu a ich plodná koexistencia. Neznamenalo to však akúsi bezbrehosť, či dokonca svojvôľu. Štrukturalisti trvali na tom, že centrálné miesto a stimulatívnu funkciu v takto chápanej metodologickej sústave si zachováva práve štrukturalizmus, hoci (a či práve) inovovaný, obohatený o nové podnety, ktorý naďalej prisudzoval prednostné postavenie skúmaniu špecifickosti príslušnej sféry ľudskej činnosti ako systému javov sui generis ([1], 165).

Metodologický model, a nie (už) „klasická“ systémová teória? Štrukturalizmus bol, ako sme konštatovali, revitalizovaný, ale už nebol obnovený ako kompaktný systém, a to aj preto, že vo svojej „klasickjej“ podobe už predstavoval svojím spôsobom uzatvorený teoretický systém, ktorý nebolo možné v zmenených vývinových súvislostiach oživovať v jeho „originálnej“ forme. Nebola tu ani výrazná snaha obnovovať štrukturalizmus ako systém aj, a najmä, preto, že túto pretenciu systémovosti naďalej uplatňoval vládnucci marxizmus (ktorý chcel byť akousi vedou vied, všeobšiahlou, vševysvetľujúcou systémovou teóriou, resp. filozofiou). Takéto sebaobmedzenie si napokon kládli samotní štrukturalisticky orientovaní vedci. „Dnes je

štrukturalizmus uzavretý teoretický systém a v tom zmysle je teda „klasický“. Návrat k pôvodnému systému nie je možný a bol by ahistorický. Toto je spoločná myšlienka bádateľov a základná téza prác hodnotiacich jedno z najvýznamnejších období česko-slovenskej jazykovedy a estetiky,“ konštatoval slovenský literárny vedec Anton Popovič, skúmajúci práve túto klasickú etapu ([23], 12). Za hlavný problém štrukturalizmu v slovenskej vede možno považovať okolnosť, že sa nedostatočne rozvíjal v smere vlastného teoretického prehĺbovania, a ďalekosiahlejšieho prehodnocovania základov či kritických opráv východiskovej paradigmy. Išiel skôr cestou aplikatívneho obohacovania štrukturalistického modelu bádania, t. j. cestou aplikácie na rozmanité disciplíny; v tom spočívala aj jeho odlišnosť v porovnaní s českým štrukturalizmom.

K tomu, že česko-slovenská štrukturalistická škola do značnej miery a zdánlivo „nerušene“ sledovala vlastnú vývinovú trajektóriu, prispela zrejme aj nedobrovoľná izolovanosť od „západného sveta“ v desaťročiach po r. 1948 a záväznosť referenčného rámca marxistickej paradigmy: aj v rokoch uvoľňovania ideologického zovretia sa mohlo reagovať najmä na podnety západných marxistov, resp. sympatizantov. Hľadála sa cesta obnovenia vývinových potencií tejto vedeckej školy a vzhľadom na celkový dobový kontext to bolo práve otváranie sa marxizmu, ktoré sľubovalo možné perspektívy. Štrukturalizmus potom nebolo nevyhnutné konfrontovať s oficiálnym ideologizovaným marxizmom, ale išlo o pokus rozvíjať ho v rámci reformného modelu otvoreného marxizmu. Prívrženci reformujúceho sa marxistického myslenia videli v jeho modernizácii – či už v jeho humanizujúcom, antropologickom, alebo scientizujúcom variante – aj cestu, ako zúročiť a integrovať práve aj štrukturalistické podnety, ako ich rozvinúť, ale aj korigovať.

Nadväzovanie na vedecký odkaz klasického štrukturalizmu a rozvíjanie jeho podnetov v 60-tych rokoch minulého storočia bolo zreteľné v niektorých špeciálno-vedných disciplínach, napríklad v jazykovede a literárnej vede; v rozpracúvaní jednotlivých podnetov v literárnej histórii, v koncepcii historickej poetiky M. Bakoša, ako aj v individuálnych bádateľských pokusoch nielen aplikovať, ale aj revidovať pôvodný štrukturalistický model vlastnými teoretickými mikrosystémami (pozri [23], 53 a n.).

Na druhej strane práve špeciálni vedci sa nevyhli zužovaniu kompetencií štrukturalizmu jeho vymedzovaním ako „iba“ vedeckej metódy či „technickej disciplíny“, skúmajúcej vnútorný mechanizmus vecí, ale nie už ich širší, hlbší filozofický zmysel. Tento metodologicko-vedný prístup niekedy nebral dostatočne do úvahy to, že v prostredí otvoreného marxizmu dochádzalo aj k pokusu udeliť štrukturalizmu štatút filozofickej disciplíny, t. j. neobmedzovať ho striktne iba na metodologickú oblasť, ale „vyťažiť ho“ aj na úrovni filozoficky zovšeobecňujúcej teórie (tak to bolo práve v česko-slovenskom variante dialektickej štrukturalológie, ako na to poukážeme osobitne ďalej).

Otázka statusu. Možno rozlíšiť dve tendencie prítomné aj v slovenskej vede: redukcionizmus špeciálnych vedcov (napr. lingvistov) a chápanie štrukturalizmu ako

filozofického (noeticko-ontologického) stanoviska.

Samotní humanitní vedci tendovali k redukcii aplikovateľnosti štrukturalizmu na čiru metódu, resp. techniku analýzy v tej-ktorej špeciálnovednej oblasti. Želali si, aby bol štrukturalizmus vnímaný ako filozoficky neutrálna metodológia konkrétnych vied. Dištančovanie sa vlastnej disciplíny od filozofie, resp. od jeho filozofických a ontologických premís ako teórie a osobitne od akýchkoľvek filiácií k nej, zvyrazňovalo inštrumentálne chápanie metodológie (ale otváralo dvere aj ideologickému podriaďovaniu vedy, k čomu došlo opätovne za normalizácie). Takéto krátkozraké zdôrazňovanie nefilozofického, ba až anti-filozofického postoja, tento redukcionizmus prispel síce k relatívne nerušenej aplikovateľnosti tejto metódy v rámci tej-ktorej disciplíny, ale aj k jej izolovanosti vo vzťahu k možným širším a hlbším filozofickým a hodnotovým dimenziám.

Špecialisti prispeli tiež k tomu, že v našom domácom kontexte sa vtedy (ba niekedy až podnes) – napr. v lingvistike – chápe štrukturalizmus práve redukované ako špeciálna metodológia, či dokonca inštrumentálne, iba ako súbor pracovných pravidiel. Nemožno sa preto čudovať, že špecialisti neraz strácali (a strácajú) schopnosť celkovej orientácie v teórii, utápajú sa eklekticky v ich pluralite a ponuke možností, ba niektorí chápali štrukturalizmus ako viac-menej prechodný (módny) fenomén či smer, dnes už úplne prekonaný inými, novšími (atraktívnejšími) teóriami. Takýto postoj bol a je však neperspektívny, ba zavádzajúci.

Pripomeňme, že klasik českého štrukturalizmu Jan Mukařovský už v medzivojnovom období poukázal na to, že štrukturalizmus je súčasťou všeobecnej tendencie moderného vedeckého myslenia, odhaľujúceho na celom území súčasnej vedy dynamické vzťahy, ktorými je pretkaný vedecký materiál, pričom takýto účinný pracovný postup sa plodne uplatňuje v rade vedeckých odborov. Ide o vedecký názor, ktorý buduje na vzájomnej súvislosti vedy a filozofie a vytvára určité dynamické noetické stanovisko, na ktorom spočíva jeho pojmová sústava. Štrukturalizmus je vedecký názor a súbor pracovných pravidiel, pričom neexistuje vedecký postup, ktorý by nebol vybudovaný na filozofických predpokladoch – „jestliže některé vědecké směry odmítají k těmto předpokladům přihlížet, zamítají tím toliko vědomou kontrolu svých noetických základů“ ([22], 10).

Je zrejmé, že každý metodologický prístup ku skúmaniu skutočnosti implicitne zahrnuje zaujatie určitej noeticko-ontologickej pozície; preto vykazovanie štrukturalizmu len na pôdu metodológie neodráža jeho skutočný rozsah a dosah; treba poznamenať, že širšie filozofické ambície štrukturalizmu odmietala v 60-tych rokoch západná ľavicová [27], ako aj pravicovo-konzervatívna kritika [30]. Pritom je pozoruhodné, že samotnému Mukařovskému boli adresované výtky, že uňho absentuje veľkorysejší filozofický koncept, ako aj to, že pracuje s niektorými bežnými pojmami bez toho, aby ich podrobil hlbšej filozofickej analýze. Takéto výčitky však jednak vychádzajú z konceptu filozofie, ktorý bol štrukturalistom vzdialený, jednak prameňa z nepochopenia vedeckej intencie štrukturalizmu, ktorý chcel vlastnú teóriu vždy rozvíjať v bezprostrednom kontakte so skúmaným konkrétnym materiálom, t. j. na báze vzájomnej previazanosti teórie a empirie, ako aj vnútornej koherencie teórie.

Význam štrukturalistickej paradigmy. Nejde tu však iba o otázku úzkej a nevyhnutnej prepojenosti vied a filozofie, ale aj o uznanie toho, že samotný štrukturalizmus priniesol objav univerzálne platných štruktúrnych princípov a ich fungovania, vďaka čomu ho možno považovať za aktuálny dodnes ([25], 613). Pojem štruktúry sa stal priam kľúčovou hodnotou, a to „nikoliv len ve věcném slova smyslu, nýbrž i ve smyslu filosofickém, stává se jedním z nemnohých filosofických výdobytků, které vývoj moderního filosofického myšlení přinesl“ ([16], 117). Štrukturalizmus tiež „ponúkol“ špeciálnym humanitným vedám potrebnú teoretickú základňu; tak napríklad ako moderná teória umenia poskytoval vypracovanú noetiku vzťahu umenia ku skutočnosti. Jeho objavnosť a prínosnosť spočívala nielen v mnohostrannom obohatení viacerých disciplín, ale aj v podstatnom príspevku k posilneniu interdisciplinárnych tendencií modernej vedy (ukazoval sa ako jedna z možných ciest preklenutia metodologického dualizmu prírodných a spoločenských vied).

Ak sa špeciálni vedci vedome, viac či menej dobrovoľne sebaobmedzovali na uplatňovanie štruktúrnej metódy vo vlastných disciplínach, na druhej strane došlo k výraznému pokusu rozvinúť teoretickú osnovu štrukturalistickej metodológie na filozofickej báze. Špecifickosť slovenských podmienok sa premietla do rozpracovávaní teoretických otázok, ktoré prebiehalo v podobe syntézy podnetov štrukturalizmu a logického empirizmu (novopozitivismu). Slovenský filozof Igor Hrušovský už v 40-tych rokoch minulého storočia rozvíjal vo filozofickej rovine na báze konceptu imanencie otázky štruktúracie, dialektiky empirie a teórie spolu s otázkami logickej syntaxe a sémantiky, problematiky verifikácie a pod. V 60-tych rokoch sa usiloval zosúladiť štrukturalistické hľadisko s kategóriami dialektického materializmu (čo bola napokon jediná cesta, ako sa pokúsiť „implantovať“ štrukturalizmus do oficiálneho diskurzu). Zatiaľ čo spočiatku tak bola uňho výraznejšia snaha regenerovať a modernizovať marxizmus prostredníctvom vnášania štruktúrnych aspektov, postupne už jednoznačnejšie akcentoval vlastnú verziu dialektického štrukturalizmu (štruktrológie).

Hrušovský ako „čistý“, striktný teoretický filozof venoval relatívne menšiu pozornosť skúmaniu konkrétneho materiálu či (zdanlivo) aplikácii vlastného teoretického modelu naň (princípy analyticko-štruktúrneho prístupu však vedel inšpiratívne aplikovať nielen na vedeckú, ale aj napríklad na umeleckú, kultúrnu oblasť). Venoval sa predovšetkým rozvíjaniu a obhajobe vlastnej všeobecnej, filozofickej teórie. Osobitnú pozornosť (až so systematickou systémovou ambíciou) venoval kategóriálnemu vymedzeniu pojmov dialektickej štruktrológie (osobitne rozpracoval kategóriu dialektického protirečenia), odhaľovaniu štruktúrnej dynamiky, aktívnej analýze povahy jej dialektických zákonitostí atď. Je zaujímavé a príznačné, že nielen jeho abstraktné konceptualizácie – štruktúra a vývoj, dialektika a štruktúra, dialektické zákonitosti imanentného vývoja atď. –, ale aj iné teoretické podnety ako dialektika teórie a skúsenosti, celku a častí v štruktúre, princípy imanentnosti procesu (napríklad vývinu literatúry, kontextuálne vzťahy štruktúr atď.) i ďalšie zložky jeho filozofickej reflexie (napríklad otázky sémantiky umeleckých štruktúr a pod.) našli živú odozvu

a produktívne inšpirovali spoločenskovedných bádateľov skúmajúcich konkrétnovedný materiál (pozri [23], 41 – 44).

Epistemologický, alebo ontologický variant? Kľúčovou teoretickou, filozofickou otázkou, ktorá v optike marxistického stanoviska stála pred spoločenskými vedcami a ktorej zodpovedanie malo mať základný význam aj pre špeciálnych vedcov, bola otázka, ako chápať kategóriu štruktúry – či ako „púhy“ teoretický model (pojmový konštrukt), alebo ako objektívne (ontický) jestvujúcu „danosť“, t. j. imanentnú vlastnosť objektívnej reality.

Pre českých a slovenských teoretikov štrukturalizmu existoval zákonitý vzťah medzi objektívnymi korelátmi štruktúr a ich pojmovými alebo modelovými výrazmi; štruktúrovaná je však predovšetkým samotná realita ([13], 64). „Objektívni skutočnosť, svet jsou pochopeny jako struktura, v hierarchii filosofických kategorií získává struktura místo ústřední.“ ([16], 117) Vo vyzdvihnutí štruktúry ako základnej ontologickej kvality možno vidieť špecifickosť česko-slovenskej štrukturalistickej školy aj jej najzákladnejší filozofický prínos.

Filozof I. Hrušovský odmietal (operacionalistické) koncepcie tých, ktorí tvrdili, že štruktúry sú vnášané do reality „zvonka“ teoretickým subjektom, napríklad ako súčasť modelovania alebo interpretácie. Polemizoval „s niektorými súčasnými štrukturalistami“ (hoci nie menovite) v otázke konštruovania modelov. Odmietal napr. chápanie spoločenskej štruktúry ako modelového konštraktu. Poukazoval na jeho podstatný vzťah k empirickej skutočnosti (ktorá je zložitou štruktúrovanou, členitou štruktúrou vzťahov a rozporov). Reálnu skutočnosť chápal ako sústavu vzájomne súvisiacich reálnych vzťahov, ako sieť neustálych napätí, ako dynamickú štruktúru, ktorá je neohraničená, pokiaľ ide o jej štrukturáciu, diferenciáciu a premenlivosť. Teoretický model musí mať reálny empirický korelát v určitej objektívnej štruktúre. „Opis vzťahov, ak má byť, pokiaľ len možno, presný a vyčerpávajúci, musí byť opisom zložiek (komponentov) určitej danej (reálnej, objektívnej, empirickej) štruktúry,“ zdôrazňoval ([11], 371). Jeho koncept štrukturalizmu tak bol ontologický (či aj ontický), postavený na predpoklade nespochybniteľnosti vedeckého realizmu a objektivity dialektiky.

Poukazoval na potrebu rozlišovať medzi pojmi *systému* (ide o úroveň ideovej alebo nočionálnej sústavy) a *štruktúry* (ide o úroveň samotného objektívneho, empirického korelátu). Reálnu štruktúru možno traktovať ako systém, kým prvky systému (nočionálneho) exaktne zastupujú podstatné vlastnosti štruktúry ([11], 370 – 371). Pri výstavbe systému „systémujeme“ podstatné vlastnosti objektu. „Teda pojmom systémom chápeme najmä takú štruktúru, relatívne fixovanú, v ktorej sú s uspokojivou presnosťou stanovené všetky podstatné vzťahy a funkcie.“ ([12], 82) Vedecké poznanie má postihovať podstatnú štruktúrnu členitosť objektívnej skutočnosti, t. j. jej vzťahy, súvislosti a rozpory (teória je izomorfnou členenou štruktúrou pojmových súvislostí [8], 200).

Štruktúra je to, čo podstatne, rozhodujúcim spôsobom určuje povahu objektívnej reality, jej poznanie i vývinové premeny. Štruktúry sú podľa Hrušovského ob-

jektívne: skutočnosť nie je chaotická – ak by taká bola, nemohli by sme ju poznať, kognitívne uchopiť! Dynamiccko-štruktúralny prístup považoval aj za základnú podmienku možnosti poznania. Empiricko-štruktúralne poznanie postihuje relácie, navzájom viazané štruktúralne súvislosti; týmito vzájomnými dialekticko-štruktúralnymi vzťahmi a väzbami je vyjadrený „spôsob existencie predmetov“ ([11], 369). Nielenže skutočnosť nie je v nijakom momente statická, ale ani naše poznanie nie je nikdy „hotové“, ukončené – ontická štruktúrovanosť je nevyčerpatel'ná –, je relačné a ide o neustály dynamický proces. Ak má byť poznanie postihnutím základnej štruktúralnej úrovne (a zákonitosti) reality, nemôže byť statickým prierezom jej štruktúrami, ale musí odhaľovať jej dynamiku, pohyb štruktúr, resp. dynamiku štrukturácie; ide o to, objavovať základné vývinové zákonitosti štrukturácie (pozri napr. [9]).

Na druhej strane na to, aby sa štruktúry „vynorili“, aby sme ich spoznali, aby sa spredmetnili, je nevyhnutná aktívna participácia subjektu. Hrušovský neakceptoval „decentraciu“ subjektu, „rozpustenie“ človeka v objektívnych, neosobných štruktúrach a zrejme by sa k nim ani „neprepracoval“; nezriekol by sa ani validity subjekt-objektovej dichotómie; tú odstránili francúzski (neo)štrukturalisti, pre ktorých subjekt už nebol tým, z čoho všetko vychádza, ktorí problematizovali myšlienku subjektu konštituujuceho svet a fundujúceho vedenie. Pojem subjektu ako antropického centra nahradili kategóriou neosobnej, pritom úplne otvorenej štruktúry; chápali ju ako „absolútne“ otvorenú, „de-centrovanú“, schopnú nekonečne mnohých transformácií [5]. Hrušovský naopak staval na koncepte dialektiky subjektu a objektu (zrejme nebolo náhodné, že neskôr takto nazval aj svoj chystaný príspevok na düsseldorfský svetový filozofický kongres 1977, ktorého sa však – nedobrovoľne – nemohol zúčastniť. Inovatívnym spôsobom zvýraznil aktivitu a ontotvornú potenciu kognitívno-praktického (v Hrušovského terminológii) subjektu, najmä neskôr, v 70-tych rokoch.

Štrukturalisti (vo všeobecnosti) boli presvedčení o možnosti odhalenia vnútorných, hlbinných štruktúr, či už ako komplexu vzťahov, alebo ako invariantov a ich manifestácií, resp. realizácií a interpretácií, t. j. rôznych variantov či modelov vyjadrenia [28]. Podľa Hrušovského štruktúry sú „objektívne“, sú v hlbinných rovinách reality, ale nie sú to invariantné danosti či epistemologické modely a sú apercipované tvorivým subjektom. Dialektickému štrukturalizmu tak nešlo o zachytenie empirickej fenomenality javov, ale o výskum hĺbkových štruktúr skutočnosti. Nešlo mu ani o analýzu statických štruktúr, invariantov, ale aj a práve o postihnutie ich dialektiky; aj v tom bol podstatný rozdiel oproti konceptuálno-nástrojovému konceptu štrukturalizmu (hoci ani ten nepopieral „objektivitu“ štruktúr). Podľa Hrušovského štruktúry nie sú statickými súbormi prvkov, ale relatívnymi celkami dynamických, protikladných síl (ide o ich vratkú rovnováhu a premenu, vývin). Štruktúra ako pojmový korelát a imanentná štrukturácia reality sú vlastne dve stránky jednej mince (tak, ako označujúce (*signifiant*) nemožno úplne oddeľovať od označovaného (*signifié*) ako objektívneho korelátu či ako externého organizujúceho princípu).

Aj v špecifickej kultúrno-umeleckej oblasti bol pre Hrušovského dôležitý vzťah ľudského diela ku skutočnosti; sotva by preto mohol prijať teoretický postoj tých štrukturalistov, ktorí sa sústreďovali na skúmanie štruktúr ako znakových systémov,

pre ktorý otázka vzťahu štruktúr ku skutočnosti nebola v strede záujmu, ale relevantná bola predovšetkým vnútorná analýza štruktúr ako javov sui generis a skúmanie vzájomných vzťahov, komparácií týchto interpretačných či epistemologických štruktúr, napr. znakových systémov, ich vzťahov, a následne napríklad textov: intertextuálnosti a pod. Podľa Hrušovského aj pri variabilnosti interpretácií (napr. umeleckého diela) sú imanentné štruktúrne danosti určujúce; ale umelecké dielo, hoci svojho druhu „virtuálna“ štruktúra, nie je efektom ľubovoľnej subjektívnej „štrukturácie“; pritom je charakteristické potenciálnou štruktúrnou multidimenzionalitou (pozri [11], 372 – 373).

Sumarizujúc možno povedať, že ak pre epistemologických štrukturalistov bol štruktúrally prístup nástrojom (modelom) poznávania, prostriedkom na zrekonštruovanie tých štruktúr, ktoré a ktorými prenikáme hlbšie k odhaleniu mechanizmov utvárania a k pravidlám fungovania kultúrnych fenoménov, pre dialektických (ontologických) štrukturalistov bol teóriou i metodológiou odhaľovania hĺbkových, dynamických dialekticko-štruktúrallych procesov (a ich zákonitostí) všeobecne.

System a subjekt. Ako sme poznamenali, práve francúzski štrukturalisti sa vedome zriekali antropocentrizmu. Išlo o charakteristickú tendenciu eliminovať subjektívny faktor zo sféry štruktúr. Neosobná štruktúra zdanlivo dominuje nad subjektom, ide o „decentráciu“ štruktúr, o „disperziu“, rozptýlenie subjektu v štruktúrach jazyka, diskurzu, mýtu a o skúmanie týchto všeobecných foriem (napr. schém správania) determinujúcich ľudskú kultúru a spoločenskú činnosť; išlo im o uchopenie istých typov poriadku, spôsobov organizovanosti spoločenského života. Model vysvetľujúci pozorované fakty a štruktúra ako forma (fungujúca korelatívne v kultúrno-spoločenskej realite) štruktúrujúca fungovanie (napr. kultúrneho systému) sú vzájomne zviazanými aspektmi tohto modelového (epistemologického) variantu štrukturalizmu.

K spomenutej separácii, „decentracii“ subjektu, ktorý mal byť daný „do zátvorky“, pristúpili práve v záujme objektívnej analýzy neosobných (napr. podvedomých) štruktúr, t. j. subjekt podriadili štruktúre v snahe prehliť vedecké vysvetľovanie, ktoré malo byť konštituované nezávisle od pozorovateľa; hoci sa tým snažili rozísť s antropocentrizmom v spoločenských vedách, boli obviňovaní, že „zabíjajú“ subjekt. Chceli totiž skúmať to, „čo je mimo človeka“, analyticky chceli určiť invarianty, ktoré determinujú ľudskú kultúru. Post- či neoštrukturalizmus ide ešte ďalej, keď sa zámerne chce pohybovať „mimo subjektivity“; spochybnil sa nielen nárok na ústredné postavenie subjektu, ale neexistuje už nijaký ich centralizujúci princíp a „decentrované“ štruktúry sa rozpadávajú aj vo svojej forme; štrukturalita je potom nekonečnou hrou diferencií [5]. Neskorší vývin však akoby dal sčasti za pravdu dialektickému štrukturalizmu: návratom k tematizácii predtým potláčaného subjektu a jeho úlohy, zvýraznením objektívneho, ontologického statusu štruktúr, znovuoživením záujmu o dejinnosť, istým návratom k dialektickému aspektu a pod. (táto revitalizácia však súvisela paradoxne s odlivom dominantnej pôsobnosti štrukturalistickej paradigmy; pozri [4]).

Dialektickí štrukturalisti (ako Hrušovský či Mukařovský) stavali na predpoklade

autonómnej existencie štruktúr a imanentnosti ich samopohybu, ale nezdôrazňovali neosobnosť štruktúr. Česko-slovenskí štrukturalisti naopak vyzdvihovali význam aktívnej ľudskej činnosti. Ako však dať tento postulát do súladu (a to nielen deklaratívne) s neosobnosťou zákonitých štruktúr, systémov? Aj tu mala poskytnúť riešenie dialektika. Na otázku, ako do zákonitých štruktúrálnych procesov zakomponovať náhodnosť, individualitu, subjektivitu, mal dať odpoveď dialekticko-štruktúrálny koncept, v ktorom je štruktúra dialektickou jednotou jednotlivostí a celku, vnútorných napätí i rozporov. Nemožno absolutizovať ani jeden z týchto pólov, ani jednu z týchto protikladností. Výrazom jednoty podstatných vzťahov, funkcií, dialektických súvislostí (jednoty vnútornej diferenciácie predmetu) je práve štruktúra.

Pripomeňme opäť, že jeden z týchto pólov, a to systémovosť, zdôraznil jeden smer štrukturalizmu. Svet je totalitou systémov (štruktúr), ktoré majú invariantný základ (statický, synchronný prierez má zachytiť to, čo trvá, t. j. stálosť štruktúr ako foriem), a je predpokladom toho, čo a ako prebieha; tak sa Claude Lévi-Strauss usiloval nájsť univerzálny a invariantný kód vysvetľujúci všetky kultúrne prejavy ([33], 60). Štruktúra ako invariant však nie je niečo ontické (hoci trvalé), nejde o akúsi entitu, ale ide o efekt epistemologickej konštitúcie štruktúr (z mnohorakosti konkrétnych, „reálnych“ variácií). Epistemologický smer štrukturalizmu vyzdvihol prioritu poznania, analýzy systému (invariantu). Analýza systému sa pritom mala sústreďovať nie na prvky, ale na vzťahy (ktoré konštituuju štruktúru). Vzťahy určujú „hodnotu“ prvkov, ich identita vyplýva z ich odlišnosti, inými slovami, prvky sú štrukturálne, diferenciálne usporiadané (svojím miestom v systéme, t. j. priestorovo, nie časovo). Takýto deskriptívno-analytický, synchronný prístup charakterizoval rôzne aplikácie štrukturalistickej metodológie v rôznych humanitných vedách (najviac v lingvistike).

Systém a dejiny. Modelový variant štrukturalizmu zdôrazňoval systémový prístup pred historickým; heslovito povedané: „Systém je totiž dán synchronne.“ ([18], 100) Štrukturálne výskumy sa tak odvrátili od línie historických a genetických súvislostí a sústredili svoj záujem na „synchronické zákony rovnováhy“ ([20], 62). Uprednostňovali synchronne skúmanie stavov v ich systematických aspektoch, históriu považovali za podružnú; javila sa ako narušenie systému a diachronia ako porušenie určitého stavu v systéme, resp. ako inovácia ([24], 275). Zmeny sa chápu ako transformácie rovnakého či ako priradovanie nových obsahov. Štrukturalisti tak zdanlivo oddelili systém, štruktúry od dejín! Z nepochopenia jeho intencií vyplývali obvinenia marxistickej kritiky adresované štrukturalistom z „odľudšťujúcich“ tendencií, ako aj z ahistorizmu, z podcenenia subjektu ako historického činiteľa (bližšie pozri napr. [6]). Synchronne hľadisko (uplatňované najprv v jazykovede) však bolo významné vyzdvihnutím systémového momentu vedeckého poznania, umožňujúceho analyzovať imanentné štrukturálne väzby skúmaného predmetu, materiálu (napr. jazyka ako znakového systému). Nemožno pritom poprieť určité podcenenie historického vývinového hľadiska, ba vedomý odvrat od dialektického myslenia v istom type štrukturalizmu (najmä francúzskeho).

Štrukturálne skúmanie však vyžaduje jednotu a prenikanie synchronického

a diachronického momentu. Na to, že stavenie synchronie proti diachronii (ktoré bolo svojho času plodnou pracovnou hypotézou) stráca svoju opodstatnenosť, upozornili už klasici ruskej „formálnej školy“ J. Tyňanov a R. Jakobson. „Dejiny systému sú taktiež systém. Čistý synchronizmus ukázal sa ilúziou: každý synchronický systém má svoju minulosť a budúcnosť ako neoddeliteľné prvky systému... Postavenie synchronie proti diachronii bolo postavením pojmu systému proti pojmu vývinu a stráca svoje principiálne opodstatnenie, nakoľko uznávame, že každý systém je nevyhnutne daný ako vývin, a na druhej strane, že vývin má nevyhnutne charakter systému.“ ([2], 102) Túto teorému si osvojili aj slovenskí štrukturalisti, ktorí nevideli v otázke spojenia synchronie a diachronie nijakú závažnú dilemu (ako ju neskôr vyzdvihovali ich kritici), ale naopak, takéto štruktúrálnohistorické, dialekticko-vývinové chápanie problémov poznania všeobecne a v spoločenských vedách osobitne rozvinuli či už v dialektickej štruktúrológii, alebo historickej poetike.

Štrukturalizmus a historizmus. Dobová dogmatická marx-leninská kritika stala sa ostro proti sebe prístup štruktúrálnofunkčný a dialektickohistorický, vykladala vzťah štrukturalizmu a historizmu ako absolútne nezlučiteľné protiklady, aby tak zdanlivo preukázala neprijateľnosť akéhokoľvek ich zblížovania, či dokonca syntetizovania. V rámci vládnuceho diskurzu sa pripúšťal ako platný iba princíp (marxistického) historizmu a štrukturalizmu sa vykladal ako „principiálne“ anti-dialektický. Poznamenajme, že možnosť syntézy princípov historizmu a štrukturalizmu popierali aj G. Lukács (napr. [19], 3) a J. P. Sartre ([27], 8 – 9), čo niektorí marxisti nezabudli pripomenúť aj v 60-tych rokoch. V prostredí reformného marxizmu sa na druhej strane rozvíril záujem o problematiku akceptovateľnosti štrukturalistických podnetov a konkrétnejšie o vzťah štrukturalizmu a dialektického materializmu; spomeňme napr. cyklus prednášok o kategórii štruktúry vo filozofii a vo vedách v polovici 60. rokov: s prednáškou o vzťahu dialektiky a štruktúry vtedy na pôde Filozofického ústavu ČSAV v Prahe vystúpil I. Hrušovský [8]. Ohlas získal pokus o šynkrézu marxistickej dialektiky, štrukturalizmu s antropologizmom a freudizmom vo variante filozofie človeka R. Kalivodu [15], o zúročenie jeho iniciácií v oblasti dejín filozofie (J. Zúmr), ako aj systematická aplikácia jeho podnetov v celom rade spoločenskovedných disciplín; došlo k programovej revitalizácii najmä literárnovedného, estetického a jazykovedného štrukturalizmu v Čechách i na Slovensku (bližšie pozri [23]).

V 60-tych rokoch v atmosfére pokusov o uvoľnenie myslenia z ideologického zovretia však už išlo nielen o konfrontovanie uvedených dvoch paradigmatických pozícií, ale bola tu zreteľná tendencia k ich skutočnej konvergencii a k vzájomnému obohacovaniu ako na úrovni jednotlivých vied, tak aj na úrovni filozofickej teórie. Tento aktuálny stav sa plne odrazil na zameraní a priebehu trojdňovej interdisciplinárnej konferencie venovanej **štrukturalizmu a historizmu vo filozofii 20. storočia**, ktorá sa konala v Brne v máji roku 1968 a na ktorej sa aktívne zúčastnili predstavitelia viacerých spoločenských vied; príspevky boli publikované v monotematickom čísle Filozofického časopisu. Tu sa poukazovalo na to, že princípy historizmu a štrukturalizmu, akokoľvek odlišné (ale práve aj späté), nemusia byť chápané ako antitetic-

ké (najmä nie z pozícií dialekticko-štruktúrnych). Ani jeden z týchto princípov nemal byť zdôrazňovaný na úkor druhého, či dokonca štruktúrally považovaný za nezlučiteľný s marxizmom – „přístup ke skutečnosti jako ke skutečnosti strukturované nejen není nic nemarxistického, ale není ani v širokém smyslu apriorně ničím nedialektickým. Nestrukturální přístup může být někdy nedialektičtější a také méně marxistický než zkoumání jevů v souladu s principem strukturace,“ zdôraznili ([32], 125).

Oficiálny marxizmus zdôrazňoval aspekt „revolučnosti“ dialektiky, dialektiku negácie negácie. Bazíroval na marxovskom koncepte, v súlade s ktorým nejde iba o postihnutie aspektu zmeny, ale marxistický historizmus chcel skúmať kvalitatívne, „revolučné“ premeny objektu skúmania (a ich tzv. zákonitosti a pod). Dialektický štrukturalizmus zdôrazňoval chápanie štruktúry ako jednoty vnútornej diferenciácie, protirečivých vzťahov a dialektických súvislostí, zaujímala ho vnútorná rozpornosť (ako imanentný zdroj pohybu), vnútorná štruktúracia i vzťahovosť medzi štruktúrami (aj rôznych úrovní). Dynamický proces premeny štruktúr (a napätie rôznych zložiek) s hnacou silou vnútorných rozporov, možno adekvátne postihnúť prostredníctvom zosúlňadovania, resp. jednoty systémového a historického hľadiska.

Dynamika štruktúracie. V optike českých a slovenských štrukturalistov nemôžno štruktúrally hľadisko stavať proti historickému (dialektickému). Celý česko-slovenský štrukturalizmus sa výraznejšie odlišoval od jeho zahraničných variantov akcentovaním dynamiky štruktúr. Podstatný aspekt dynamickosti vzťahov štruktúry, ktorý priniesla česko-slovenská škola, charakterizuje aj chápanie štruktúry u slovenských teoretikov.

Štruktúra je dialektickou jednotou vnútornej diferenciácie predmetu, jeho vzťahov, funkcií, súvislostí. Je výrazom protirečivej jednoty podstatných vzťahov predmetu. Štruktúra nie je teda mechanickým súborom vzťahov, ale funkčnou jednotou celku a častí, celok má špecifické integratívne vlastnosti, ale jeho privilegovanosť voči časti je relatívna. Determinujúcu úlohu tu zohrávajú všetky štruktúrally väzby: funkcie zložiek alebo prvkov štruktúry sa ovplyvňujú a podmieňujú navzájom i vo vzťahu k štruktúrnemu celku; špecifický charakter predmetného celku závisí od prvkov a ich funkcií, ako aj od ich celostnej štruktúrally previazanosti. Možnosť premeny, kvalitatívnej zmeny, samovývinu predmetu spočíva v jeho vnútornej protirečivosti. Štruktúra je tak vnútorne rozpornou jednotou vzájomne sa popierajúcich a podmieňujúcich zložiek, protiklady sú polárne antitetické, ale súčasne komplementárne ([8], 195; [10]). Protirečenie pritom Hrušovský nechápal ako rozpornosť statických určení, ale ako dynamickú protirečivosť hybných momentov (napr. [7], 35). Zdôrazňoval jednotu vnútornej diferenciácie, resp. ako dialektik aj vnútornú protirečivosť (kategóriu interakcie), a to ako vnútorný zdroj pohybu, ale predsa len nie natoľko, ako „revolučný“ marx-leninizmus, ktorý zdôrazňoval nielen syntetický, ale kvalitatívne a „revolučne pretvárajúci“ význam dialektiky negácie negácie.

V chápaní česko-slovenskej školy je samotná štruktúra zložitou dynamickou súvzťažnosťou síl, ktoré sú späté a neustále sa preskupujú, je plná pohybu a dialektic-

kých tenzií, je v neustálom vývine. Štruktúra je tak chápaná dynamicky a historicky. Je to nepretržitý proces prebiehajúci v čase (aj v reálnom historickom čase, resp. konkrétnom spoločenskom a kultúrnom kontexte). Táto dynamika premien, štruktúrálных procesov, ktorých hnacou silou sú vnútorné rozpory – to sú práve aj dejiny. Dejiny sú sledom transformácií štruktúr v ich historickej dynamike. „Štruktúrálني princíp umožňuje analyzovať dejinnosť času, vlastný vnútني strukturu zmeny, vývoje, histórii chápe jako sled transformácií struktur.“ ([14], 460)

Hrušovský vyzdvihoval práve dynamický aspekt vo vzťahoch, štruktúrach. Štruktúracia nie je podľa neho určitý (fixovaný) stav, ale neustály, mnohotvárný, zložitý proces. Predmety sú podľa Hrušovského stabilné len relatívne, preto namiesto o statických štruktúrach treba hovoriť o dynamickej stabilite štruktúry, ktorá je podmienená dialektickou spätosťou štruktúry, funkcií a procesov. Štruktúra je bytostne dynamická, vnútorná súvzťažnosť a napätia štruktúrálных zložiek sa neustále premieňajú. Komponentom štruktúry, ktorá má najsilnejšiu formatívnu potenciu, je historická či genetická dominanta (tá je pritom vždy podmienená aktivitou ostatných, určených zložiek). V takto chápanej kategórii dynamickej štruktúry sú faktorom iniciujúcim pohyb a štruktúrálne zmeny predovšetkým imanentné dialektické protirečenia. Proti mechanickému determinizmu zdôrazňoval, že utváranie určitej štruktúry je vnútorne podmienené (na základe svojprávnej špecifickosti danej oblasti), hoci smer a rýchlosť zmien závisí od externých podmienok. Jednotlivé oblasti skutočnosti sú len relatívne samostatné, sú začlenené do sústavy širších súvislostí (superštruktúr), konkrétne totalita je polyštruktúrna ([8], 198).

Takto dynamicky, a nie staticky, chápal a vykladal otázky skutočnosti a jej poznávania. V poznávacom procese je potrebné všímať si nielen prierez štruktúrou predmetu alebo javu, ale skúmať dynamickú, genetickú stránku (t. j. základné rozpory; [8], 197). Oproti zdôrazňovaniu statického momentu, aspektu stability štruktúry v synchronnom priereze, ako to bolo u francúzsko-švajčiarskych štrukturalistov, Hrušovský poukazoval na nevyhnutnú potrebu prihliadať v metodológii na štruktúralno-funkčný aj genetický prístup. Tento dynamicko-dialektický a historicko-genetický aspekt bol napokon trvalou charakteristickou črtou jeho myslenia a zvýraznil sa v jeho koncepcii štruktúrológie. Ku geneticko-štruktúralnému či diachrónnohistorickému prístupu inklinovali aj ostatní predstavitelia slovenskej štrukturalistickej školy (ako sme už napokon ukázali). Poznamenajme, že špecifickosť československého štrukturalizmu možno vidieť nielen v jeho zdôrazňovaní aspektu dynamickosti a vývojovosti, ale aj v jeho dištancovaní sa od holizmu, v jeho chápaní otvorenosti štruktúr oproti holistickému celostno-organickému chápaniu ([28], 103 – 104).

Česko-slovenská škola štrukturalizmu (bližšie pozri [13], 68 – 78), ktorá sa vymedzovala voči zahraničnému, najmä francúzskemu, konceptuálno-nástrojovému konceptu štrukturalizmu, priniesla vlastný model predovšetkým vďaka aplikácii dynamického aspektu (štruktúra ako dynamický celok), princípu dialektiky a diachronie, imanencie a vývinu. V 60-tych rokoch štrukturalizmus u nás pôsobil jednak ako metodologický nástroj, resp. spoločenskovedná meta-teória, jednak ako významná ino-

vácia v oblasti všeobecnej, filozofickej teórie. Vcelku možno konštatovať, že sa presadil dialektický variant štrukturalizmu. Je však otázne, či tento variant štrukturalizmu bol ten jediný, nutný a všeobecne záväzný; tak napr. O. Sus ([29], 663 – 664) sa prikláňa k tomu, že štrukturálny model dialektických polarít prenikajúcich štruktúru bol iba jeden z možných. Ten bol aj v 60-tych rokoch akceptovaný skôr pre svoju zakotvenosť v domácej tradícii a v jej oživení sa videla najschodnejšia cesta teoreticko-metodologickej obrody viacerých spoločenskovedných disciplín.

LITERATÚRA

- [1] BAKOŠ, M.: *Avantgarda 38. Štúdie, články, dokumenty*. Bratislava, Slovenský spisovateľ 1969.
- [2] BAKOŠ, M.: *Teória literatúry. Výbor z „formálnej metódy“*. Zostavil a preložil Dr. Mikuláš Bakoš. Trnava, Fr. Urbánek a spol. 1941.
- [3] ČERVENKA, M.: „Jana Mukašovského rozhod se štrukturalizmem.“ In: *Tvar* 2, 1991, č. 36.
- [4] DOSSE, F.: *Geschichte des Strukturalismus I-II*. Hamburg, Junius Verlag 1996 – 1997.
- [5] FRANK, M.: *Co je neoštrukturalismus?* Praha, Pastelka 2000.
- [6] HORÁK, P.: *Struktura a dějiny. Ke kritice filozofického štrukturalismu ve Francii*. Praha, Academia 1982.
- [7] HRUŠOVSKÝ, I.: *Problémy, portréty, retrospektívy*. Bratislava, VSAV 1965.
- [8] HRUŠOVSKÝ, I.: „Struktura a dialektika.“ In: *Filosofický časopis* 13, 1965, č. 2, s. 193 – 203.
- [9] HRUŠOVSKÝ, I.: „Zákonitosti imanentného vývinu.“ In: *Slovenské pohľady* 81, 1965, č. 5, s. 78 – 80.
- [10] HRUŠOVSKÝ, I.: „Dialektika štrukturácie a zákonitosti dejín filozofie.“ In: *Filosofický časopis* 17, 1969, č. 1, s. 6 – 12.
- [11] HRUŠOVSKÝ, I.: „K diskusii o štrukturalizme.“ In: *Filozofia* 24, 1969, č. 4, s. 368 – 377.
- [12] HRUŠOVSKÝ, I.: *Dialektika bytia a kultúry*. Bratislava, Tatran 1975.
- [13] CHVATÍK, K.: *Tschechoslowakischer Strukturalismus. Theorie und Geschichte*. München, Fink Verlag 1981.
- [14] CHVATÍK, K.: „Filosofická prolegomena štrukturálneho myšlení.“ In: *Filosofický časopis* 38, 1990, č. 4, s. 450 – 462.
- [15] KALIVODA, R.: *Moderní duchovní skutečnost a marxismus*. Praha, Československý spisovatel 1968.
- [16] KALIVODA, R.: „O struktuře a štrukturalismu.“ In: *Filosofický časopis* 17, 1969, č. 1, s. 114 – 118.
- [17] KUSÁK, A.: *Kultura a politika v Československu 1945 – 1956*. Praha, Torst 1998.
- [18] LÉVI-STRAUSS, C.: *Myšlení přírodních národů*. Praha, Československý spisovatel 1971.
- [19] LUKÁCS, G.: „Všichni sektáři jsou defetisté, já věřím v marxismus.“ In: *Kulturní noviny* 15. 3. 1968, č. 11, s. 1, 3.
- [20] MARCELLI, M.: *Michel Foucault alebo stať sa iným*. Bratislava, Archa 1995.
- [21] MUKAŠOVSKÝ, J.: „Ke kritice štrukturalismu v naší literární vědě.“ In: *Tvorba* 20, 1951, č. 40, s. 893 – 894.

- [22] MUKAŘOVSKÝ, J.: *Studie II*. Brno, Host 2001.
- [23] POPOVIČ, A.: *Štrukturalizmus v slovenskej vede (1931 – 1949). Dejiny. Texty. Bibliografia*. Martin, Matica slovenská 1970.
- [24] RICŔEUR, P.: „Struktura a hermeneutika.“ In: *Znak, struktura, vyprávění. Výbor z prací francouzského strukturalismu*. Zost. P. Kyloušek. Brno, Host 2002, s. 272 – 304.
- [25] RICHTEROVÁ, S.: „Tradice Pražského lingvistického kroužku v Itálii.“ In: *Česká literatura*, 1995, č. 6, s. 601 – 617.
- [26] ROZNER, J.: „O štrukturalizme historicky i polemicky.“ In: *Slovenská literatúra IX*, 1962, č. 1, s. 64 – 73.
- [27] SARTRE, J.-P.: „Sartre odpovídá.“ In: *Literární noviny* 16, 14. 1. 1967, č. 2, s. 8 – 9.
- [28] SLOUKOVÁ, D.: „Československý strukturalismus a některá soudobá pojetí struktur (příspěvek k metodologii společenských a přírodních věd).“ In: Demjančuk, N. – Fajkus, B. (eds.): *Kultura a vědecká racionalita. Dobrá voda u Pelhřimova*, Vyd. Aleš Čeněk, 2002, s. 99 – 119.
- [29] SUS, O.: „O struktuře (K pojmosloví českého strukturalismu v díle J. Mukařovského).“ In: *Česká literatura* 16, 1968, č. 6, s. 657 – 666.
- [30] SCHIWWY, G.: *Neue Aspekte des Strukturalismus*. München, Kösel Verlag 1971.
- [31] ŠTOLL, L.: *O tvar a strukturu v slovesném umění. K metodologii a světónázorovým východiskům ruské formální školy a pražského literárního strukturalismu*. Praha, Československý spisovatel 1966, 2. vyd., ČSAV 1972.
- [32] TOŠENOVSKÝ, L.: „O historismu a strukturaci jako dialektickologických principech.“ In: *Filosofický časopis* 17, 1969, č. 1, s. 119 – 128.
- [33] WELSCH, W.: *Naše postmoderní moderna*. Praha, Zvon 1994.

Príspevok vznikol vo Filozofickom ústave SAV ako súčasť grantového projektu č. 2/4129/25.

PhDr. Vladimír Bakoš, CSc.
 Filozofický ústav SAV
 Klemensova 19
 813 64 Bratislava
 SR